

Aanjager Schrikbewind rolt in 1848 opnieuw van de pers

Het alternatieve geschiedenisboek van de Franse radicalen

Toen Franse revolutionairen in februari 1848 andermaal de republiek uitriepen, haalde een groep linkse radicalen enthousiast de namen en symbolen van de jakobijnen van stal. Schokkend, want ruim vijftig jaar eerder waren dat toch de mannen van de guillotine geweest. Hoe konden de radicalen dit verkopen? Door de controversiële geschiedenis van de oerrevolutie slim naar hun hand te zetten.

Het moet een huivering teweeg hebben gebracht in het lijf van menig Parijzenaar, toen op een dinsdagmorgen in het voorjaar van 1848 straatverkopers de eerste editie aanprezen van een nieuwe krant: *Le Père Duchêne. Gazette de la Révolution*. Want wie enige historische kennis bezat, wist dat ruim vijftig jaar eerder een krant met dezelfde titel aanjager was geweest van het jakobijnse Schrikbewind. De oude *Le Père Duchêne*, herinnerde die Fransman zich dan allicht, had de namen opgesomd van mannen wier hoofden de volgende dag hadden gerold over de kasseien van Parijs. Net zo lang tot de hoofdredacteur zelf onder de guillotine was beland. En nu, vierenvijftig jaar later, kondigde die 'oude man' Duchêne zijn wederopstanding aan.

Revolutionaire wind

In het voorjaar van 1848 woei een revolutionaire wind door Europa. Het startsein was gegeven door de Franse koning Lodewijk Filips, toen die vrij plotseling afstand deed van de troon na onlusten in de hoofdstad. Republikeinse revolu-

tionairen grepen daarop de macht: Frankrijk was weer een republiek, voor het eerst sinds Napoleon in 1804 – door het uitroepen van het keizerrijk – een einde had gemaakt aan de Eerste Republiek.¹ Anno 1848 is de controverse van de republiek moeilijk te overschatten. Decennialang was deze staatsvorm in één adem genoemd met (jakobijnse) terreur en (napoleontische) dictatuur. Wie er republikeinse ideeën op na hield was jarenlang beschimpt als 'terrorist'. Totdat eind februari opeens niet een koning maar een Voorlopige Regering van republikeinen aan het hoofd van de Franse natie stond. Die voelde heel goed aan dat de herinnering aan de Eerste Republiek een sta-in-de-weg was voor de Tweede. Ze probeerde daarom gepaste afstand te houden tot '1792', bijvoorbeeld door de doodstraf op politieke misdrijven te schrappen ('geen Terreur'), snel verkiezingen uit te schrijven ('geen dictatuur') en te verzekeren dat de nieuwe republiek niet op oorlogspad zou gaan ('geen Waterloo'). Hiermee konden ze echter niet voorkomen dat de warme herinneringen aan de Franse Revolutie als paddenstoelen uit de grond schoten. In zijn standaardwerk over het revolutiejaar 1848 spreekt historicus Jonathan Sperber van 'een orgie van symbolische referenties' aan de republiek van weleer. Kranten en politieke clubs, die en masse door stadsburgers werden opgericht, stofften oude symbolen af en bliezen deze nieuw leven in – van de *Club des Montagnards* tot *Le Père Duchêne*.² Vooral de radicalen zetten met hun onversneden viering van het jakobijnse verleden, van mannen als Danton, Marat en zelfs Robespierre, de geschiedenisboeken op z'n kop. Dat was zeker niet naar ieders smaak. Hadden de revolutionairen in februari nog eendrachtig de republiek uitgeroepen, al snel bleken ze hopeloos verdeeld. Zonder de veelkleurigheid van het politieke spectrum geweld aan te doen, kon men van grofweg drie kampen spreken: de (heimelijke) koningsgetrouwen, de gematigde republikeinen en de radicalen.³ Na de machtswisseling van 24 februari hadden de gematigden de overhand ►

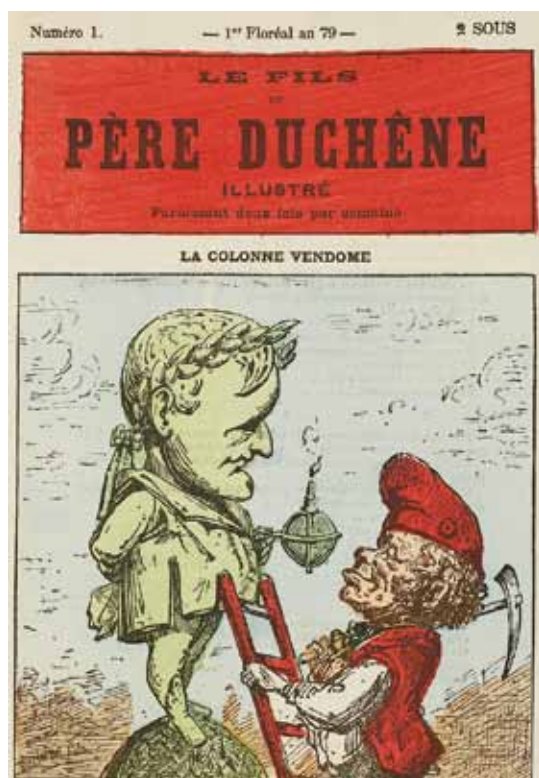
Jeroen van Raalte studeerde geschiedenis in Leiden en werkt nu als freelance journalist.

¹ De Nationale Conventie had de republiek ingeluid op 21 september 1792.

² De montagnards waren jakobijnse afgevaardigden in de Nationale Conventie, ook wel de 'Bergpartij'.

³ De groep van koningsgetrouwen bestond uit aanhangers van de Julimonarchie (1830-1848), zogeheten legitimisten die de Bourbon-dynastie weer op de troon wilden zetten en een groot aantal 'republikeinen' die zich pas ná de machtswisseling van februari als zodanig uitgaven, vaak meer in naam dan in overtuiging.

De voorkant van het tijdschrift *Le Père Duchêne*. De man met de jakobijnsmuts moet 'de oude man' zelf voorstellen terwijl hij het beeld van Napoleon bekijkt. Hij heeft een pikhouweel vast om het standbeeld neer te halen. Deze uitgave van het tijdschrift stamt uit 1870.

Een foto van de barricades in rue Saint-Maur in Parijs op 25 juni 1848. Foto: L'Histoire par l'image.

in de Voorlopige Regering; voor hen volstond *politieke* gelijkheid, die werd gerealiseerd met het algemeen kiesrecht. Maar de radicalen, ook vertegenwoordigd in de tijdelijke regering, verlangden meer, te weten: *sociaaleconomische* gelijkheid. De staat moest de arbeidersklasse het 'recht om te werken' garanderen, vonden zij, wat resulteerde in de weinig succesvolle nationale werkplaatsen. De koningsgetrouwen, tot slot, maakten het liefst zo snel mogelijk een einde aan het democratische experiment. Welke richting de republiek zou opgaan, mocht het Franse volk in april bepalen, tijdens de eerste verkiezingen onder het algemeen (mannelijk) kiesrecht sinds 1792.

Waakhond

Het was tegen deze achtergrond dat *Le Père Duchêne* op het politieke toneel verscheen als een van de zelfbenoemde erfgenamen van de jakobiënen. Het betrof een vrij amateuristisch krantje, niet meer dan een dubbelzijdig blad, gemaakt door twee mannen zonder noemenswaardige staat van dienst, en was daarmee kenschetsend voor het democratische engagement in het voorjaar van 1848. Met zijn klare taal en lage prijs bleek *Le Père Duchêne* bij uitstek een krant voor de Parijse arbeidersklasse. De 'oude man' presenteerde zich als de ware vertegenwoordiger van het volk, die een vuist maakte tegen een zelfingenomen elite die het bestuur van binnenuit corrumpeerde. Een waakhond, bovendien, die het volk bij de les moest houden, opdat de revolutie niet zou insussen, stagneren en teloorgaan. En dat in een taal die bol stond van populisme, stemmingmakerij, sentimentaliteit en nauwelijks ingehouden woede.

'Op het moment suprême schaarden de meeste radicalen zich schoorvoetend achter de regering'

De formule sloeg aan: *Le Père Duchêne* groeide uit tot een van de belangrijkste radicale kranten. De onverholen verwijzingen naar het jakobiëns verleden noopten de krant tot een verklaring: hoe weerhield *Le Père Duchêne* zich tot die geschiedenis van het Schrikbewind? In het antwoord van de krant schijnt vertwijfeling door, een dubbelzinnige houding die de radicalen uiteindelijk zou opbreken tijdens de beslissende slag in juni. Enerzijds benadrukte de nieuwe *Le Père Duchêne* dat hij 'dezelfde was als in het verleden': compromisloos, fel en als het moest strijdlustig en meedogenloos. Anderzijds verzekerde de krant dat de tijden veranderd waren, dat de lezers niet hoefden te rekenen op lijstjes met namen rijp voor de guillotine. *Le Père Duchêne* en de radicalen wilden een heropleving van de jakobiëns republiek, maar ditmaal zonder Schrikbewind. Alleen, volgens de geschiedenisboeken van toen waren

die twee onafscheidelijk. Het bloed van de guillotine kleefde nog altijd aan jakobiëns handen en daarmee aan de radicalen van 1848, die immers Robespierre en de zijnen op het schild hieven. Dit gangbare verhaal zette *Le Père Duchêne* op zijn kop, met een eigen lezing van het verleden: 'Weet je welke mannen het regime van terreur hebben ingeluid, de terreur waarvan men zegt dat *Le Père Duchêne* de nieuwste apostel is? Het waren de mannen die de nieuwe samenleving wilde omlapen met de versleten praal van het oude regime; het waren de mannen die, nog niet klaar voor de vrijheid, wier onmetelijkheid hen angst aanjoeg, een republikeinse monarchie wilden optuigen.'

Alternatieve geschiedschrijving

In de geschiedenisboeken van de radicalen rustte de schuld voor het Schrikbewind niet op de schouders van de jakobiënen, maar op die van hun politieke tegenstanders, de gematigde girondijnen.⁴ Zij hadden de revolutie verraden, want met een gematigde republiek hadden ze de weg geplaveid voor de terugkeer naar die vermaledijde monarchie. De girondijnen hadden de jakobiënen *genoodzaakt* tot keihard ingrijpen om de revolutie te redden. Fraai was dat niet geweest, erkende *Le Père Duchêne*, maar dat lag in de eerste plaats toch echt aan de girondijnen. Deze alternatieve geschiedschrijving was van levensbelang voor de radicalen in 1848. Niet alleen konden ze hun verheerlijking van de jakobiënen rechtvaardigen voor zichzelf en de buitenwereld, het verhaal bleek ook uitermate geschikt om politieke tegenstanders in de eigen tijd mee zwart te maken. Want waren die gematigden niet de girondijnen van 1848? Lokten zij niet opnieuw een burgeroorlog uit? Het waren veronderstellingen die de radicalen bevestigd zouden zien in het verdere verloop van 1848.

Want na de euforie van februari volgde een reeks tegenslagen die het revolutiejaar zou doen uitmonden in een echec voor de republikeinen, bovenal de radicalen. De eerste klap was de verkiezingsuitslag van april, toen de (meren-

⁴ De girondijnen waren de gematigde republikeinen die de eerste fase van de Franse Revolutie domineerden. Hun politieke rivalen, de jakobiënen, namen de macht in 1793 over en stelden veel van hun leiders terecht.

deels koningsgezinde) conservatieven een ruime meerderheid behaalden. Het blok van 'oprechte' republikeinen, gematigd en radicaal, sleepte nog geen derde van de zetels binnen. Ironisch, want geen partij had zich zo hardgemaakt voor het algemeen kiesrecht. Met een fractie van de stemmen bleken de radicalen de grootste verliezer. De uitslag stelden hen voor een dilemma. Ze zagen zich moreel verplicht om het democratisch proces te accepteren, en dus de uitkomst. Tegelijkertijd konden ze niet toelaten dat het verkozen parlement een einde zou maken aan de revolutie waaraan diezelfde volksvertegenwoordigers hun macht te danken hadden. Moest het volk niet ingrijpen als de machthebbers de revolutie ver-raden, net zoals de girondijnen van weleer? Tegen mei begon het daar verdacht veel op te lijken, constateerde *Le Père Duchêne*. Het revolutionaire elan van februari maakte steeds meer plaats voor een politiek gericht op orde. Zo werd een opstand in de Normandische plaats Rouen hardhandig neergeslagen, met meer dan dertig burgerdoden tot gevolg. Een grote demonstratie op 15 mei escaleerde toen een menigte zich het parlamentsgebouw in forceerde, in de chaos één man het parlement 'ontbond' en een groepje betogers probeerde een nieuwe regering uit te roepen. Ordetropen maakte korte metten met de rebellie en pakte een aantal kopstukken van de radicalen op. Ook trok de regering een deel van de burgerlijke vrijheden in, sloot ze een aantal politieke clubs en liet geen nieuwe arbeiders toe tot de nationale werkplaatsen. Voor deze nieuwe ordepolitiek muntte *Le Père Duchêne* de term 'terreur bourgeoise'.

Junioproer

Met de revolutie in de verdrukking zagen de radicalen de kwestie van rebellie steeds urgenter worden. Mocht het volk in opstand komen tegen een democratisch gekozen regering? En zo ja, wanneer? Die vertwijfeling spatte van de pagina's van *Le Père Duchêne*. De krant zocht een antwoord in Robespierres *Verklaring van de rechten van de mens en de burger*: 'Wanneer de regering de rechten van het volk schendt, is een opstand het heiligste recht en de noodzakelijkste plicht.' Veel houvast bood dit niet, behalve dat het volk moest rebelleren als het daartoe *genoodzaakt* was. 'Begrijp, kameraden, dat we een dezer dagen verplicht zullen zijn om onze geweren weer op te pakken en barricades op te bouwen.' Tegelijkertijd was de krant beducht voor een opstand, die nou eenmaal gedoemd leek te mislukken. 'Voortijdige' rebellie, zo vreesde *Le Père Duchêne*, zou Frankrijk uitleveren aan een koning of een dictator. Hieruit sprak zowel een les uit het verleden als een vooruitziende blik, want het neefje van Napoleon Bonaparte zou nog hetzelfde jaar aan de macht komen. *Le Père Duchêne* maande

daarom tegelijk tot strijdvaardigheid en kalmte. Deze vertwijfeling waren de radicalen nog niet te boven toen op de 23e het Junioproer uitbrak, de volksopstand die het doodsvonnis van de revolutie zou tekenen. Op het moment suprême schaar-den de meeste radicalen zich schoorvoetend achter de regering. Het Junioproer was daarmee waarlijk een volksopstand, die met name teerde op de onvrede onder de arbeiders van de werk-plaatsen. Naar schatting 40.000 rebellen vulden die eerste zomerdagen de straten van Parijs, waar ze meer dan duizend barricades opwierpen. De regering riep de noodtoestand uit en promoveerde oorlogsminister Eugène Cavaignac terstond tot machtigste man van het land. Hij had vier dagen nodig om de stad weer onder zijn gezag te krijgen. Een paar duizend rebellen vonden de dood, vele anderen werden opgesloten of verban-nen naar Algerije. Ook de redacteurs van *Le Père Duchêne* ondergingen dit lot, hoewel er geen bewijs is dat zij meevochten in het Junioproer. Voor de radicalen symboliseerden die juni-dagen een historisch dieptepunt, de noodlot-tige uitkomst van dezelfde strijd tussen volk en elite, tussen republiek en monarchie die vijfvijftig jaar lang was uitgevochten. In zijn laatste kranten, uitgegeven vanuit de gevangenis, verwoordde de 'oude man' Duchêne het als volgt: 'Ik was getuige van '93, ik heb alle drama's van die tijd meegemaakt, ik ben in zekere zin gewend geraakt aan alle politieke wreedheden; en kijk nu! Niets van wat ik in het verleden heb gezien komt in de buurt van wat ik vandaag de dag zie.'

Uitgespeeld

Na het Junioproer waren de radicalen zo goed als uitgespeeld. Eind 1848 werd Napoleon III de demo-cratisch gekozen president van Frankrijk. Drie jaar later schoof hij tijdens een coup het parlement aan de kant, riep het Tweede Keizerrijk uit – waarmee hij net als zijn oom een einde maakte aan de Fran-se Republiek – en regeerde voort als alleenheerser. De geschiedenis herhaalde zich, dat hadden de radicalen goed voorzien. Maar ze hadden ditmaal een andere uitkomst voor ogen gehad. ■

Een schets van de gevechten tussen de rebellen en de soldaten van de regering bij de barricades in Parijs. Auteur onbekend. Bron: Uit het boek *Karl Marx; eine Biographie* van Chemkowitz (Frankfurt 1972).

